

I.
BÜNTETŐJOG

A magyar büntetőjog történetének megírása még mindig késik. Talán ennek rekriminálása éppen ma, mikor a büntetőjog reneszánszát éli s a büntetőjogi új irányok megüledett eredményeit értékesítve, legjelensebb kriminalistáin kidolgoznak a modern magyar kódex felépítésén, anakronizmus számba megy.

És mégis nagy törvényalkotások idején érezzük leginkább annak hiányát, hogy nemzetünk különböző jogágakban megnyilvánuló jogalkotó képességeit még mindig nem ismerjük a kellő mértékben. És különösen mostoha a magyar jogtörténetírás a büntetőjogtörténet terén. A panasz a mulasztások miatt és az őszinte óhaj a magyar büntetőjog történetének pragmatikus megírása iránt sugárzik ki Balogh Jenőnek a jogtörténet tanításáról pár év előtt a Budapesti Szemlében írt tanulmányából is. S hisszük, hogy ez az óhaj benne és vele együtt mindannyiunkban ma éppannyira él, hisz éppen az új kódex előestéjén szeretnők a jelent és a készülő jövőt összehasonlítani a múlttal. Azzal a múlttal, melyben nem egy modern intézmény életképes gyökereit fedezhettük már eddig is fel.

Ez ünnepélyes alkalommal tehát csupán pár, a régi erdélyi büntetőjogból vett szemelvénnel óhajtanánk a magyar büntetőjog történetéhez hozzájárulni. Amatőr képességekkel s így ez igénytelen dolgozat nem is akar más célt szolgálni, mint a figyelmet felhívni egy olyan értékes nyersanyagra, melyből hozzáértő kéz gazdag kincset kovácsolhat ki.

Ha a régi erdélyi büntetések, amint azok a különböző jogforrásokban¹ szétszórva előfordulnak, főbb tulajdonságaik szerint csoportosítjuk, a következő három fő csoportot különböztethetjük meg:

Az erdélyi büntetések:

I. Főbenjáró,

II. Becsület és

III. Pénzbüntetések voltak.

¹ Dolgozatunkban Werbóczy István: Hármaskönyvét; az Approbata Constitutiokat; Compilata Constitutiokat; a Novellaris Articulusokat és a Corpus Statutorumot használtuk a Kolozsvári és Óvári fordításában s utaló jegyzeteivel ellátott Márkus-féle C. J. H. kiadásban.

I. Főbenjáró büntetések

1. A hűtlenség

A főbenjáró büntetések csoportjában legelőbb is a hűtlenség vétkééről (nota infidelitatis) kell megemlékeznünk. A hűtlenség a rendes főbenjáró ítélettől kétféleképp különbözik: "A hűtlenség vétke által a hűtlen ember mind fejét, mind örökségét: azaz minden fekvő jogászágát és birtokjogait örökre elveszíti és ezekből a fekvő jószágokból és birtokjogokból az ilyen hűtlen, vagyis hűtlenséggel beszenyeyezett, meggyalázott és elmarasztalt embert megillető osztályrész (még ha feje esnék is) fiaira vagy nemzetségi atyafiaira soha többé vissza nem tér." (Werb. Hk. I. 16.) "A főbenjáró ítélet által pedig a fekvő jószágok és birtokjogok tulajdona és öröksége nem vesz el; hanem, ha valamely elítéltet kivégeznek, akkor minden fekvő jószága és birtokjoga egyenesen fiaira (ha vannak), vagy közelebbi atyafiaira vagy más törvényes utódaira háramlanak." (Werb. Hk. I. 16. c. 3. §)

A másik különbség az, hogy míg a főbenjáró ítélet esetén kiegyezésnek van helye, addig a hűtlenség vétkéénél nincs. Vagyis míg az előbbi esetben: "ha az elítélt ember ellenfelével az ítélet meghozása és kihirdetése után is (de ennek végrehajtása előtt) kiegyezett vagy kiegyezhetett, akkor sem királyi kegyelem nem szükséges, sem a bíró az elítélt ember jószágainak és birtokjogainak uralmába nem avatkozhatik. Ha azonban a hűtlenség vétkébe esett valaki, akkor habár végképp kiegyezett volna is avval, kit az elősorolt esetben megsértett, mégsem óvhatja meg magát attól, hogy az, kinek a királyi felség hűtlenség címén a jószágokat és birtokjogokat adományozta, ellene föl ne lépjen" (Werb. Hk. I. 16. c. 5., 6. §§).

E szabály alól azonban van kivétel. Uí. amint az Approbaták intézkedik a négy recepta religion kívül: "se privatus akármi rendbéli emberek, se pedig gyülekezetek innovatiot (újítást), se pedig szakadozásokat béhozni vagy cselekedni ne merészeljenek, sub poena notae infidelitatis" (hűtlenség vétkének büntetése alatt) (Approb. I. 1. c. 3. a.). Aki pedig ezzel vádoltatna, annak ügye szorgalmasan examináltassék s ha a vád valónak bizonyul: "elsőben megintessenek szorgalmasan, és ha mindjárt desistálnak (elállanak), s magukat az intésnek engedelmesen submittálják (alávetik), meg ne bántassanak; ha pedig ugyan contumaciter abban perseverálnak (konokul megmaradnak), annál inkább abbéli opiniokat praxisba vennék, vagy valamely ecclesiaban privata autoritate (magánhatalmukkal) "a közönséges megegyezés kívül introducálnák (behoznák)" — a valónak kiderítése s az ilyenekben követni

szokott törvényes bírói eljárás után, örök hűtlenség vétkén, vagyis az őket egyedül, kifejezetten megillető összes javak elvesztésén maradjanak: "capat tamen redemptibiliter" (fejüket azonban megválthatván). (Approb. I. 1. c. 3. a.) A "judaizánsok felől" szóló articulusban hasonló intézkedésre találunk. Az Approbaták uí. az ellenük szóló régi (1635. és 1638. évi t.cikk) törvényeket életben hagyva, úgy rendelkezik, hogy "minden ingó és ingatlan javokat magok személyekre nézendőket, fejeket pedig redemptibiliter amittálják" (megválthatólag elveszítsék) (Approb. I. 4. c. 1. a.)

A hűtlenség vétkének eseteit Werbőczy a következőkben sorolja fel (Hk. I. 14. c.);

1. Első eset a felségsértés bűne; ha tudniillik valaki fejedelmünk személyére szentségtelen kezet vet, vagy fegyverrel avagy méreggel élete ellen tör, vagy azok közé a falak közé vagy abba a házba, ahol a fejedelem maga tartózkodik, hatalmasul beront.

2. Második eset az: ha valaki nyilván az alkotmány, a király és korona közhatalma ellen támad és ellene szegül. E támadást azonban úgy értsd, hogy akkor, ha jogos önvédelemből történik, nem szül hűtlenségi vétket.

3. Aki hamis okmányt készít, vagy a bíróság előtt ilyent nyilvánosan használ; úgyszintén, ki hamis pecsétet metsz vagy használ. (L. Approb. III. 23. c. 1. a.)

4. Kik hamis pénzt vernek, vagy ilyent tudva és nyilván nagy mennyiségben használnak.

5. Kik atyafiaikat vagy vérrokonaikat a negyedik izen belől meggyilkolják vagy megsebesítik. Nemkülönbén az atya-, feleség- és férjgyilkosok. (De csak az a feleség- és férjgyilkosság értendő, melyet valaki a törvényes eljáráson kívül és igazságtalanul követ el.)

6. Kik nőrokonaikat ugyancsak a negyedik izen belül megszeplősítik. Vagy akik mostoha anyjukon erőszakot tesznek s a kik vért fertőztetnek, nyilvános elmarasztalás vagy levelesítés esetében.

7. Faluknak és majoroknak nyilvános gyujtogatói.

8. Kik az ország belállapotának felforgatására idegen dúlókat vagy zsoldosokat hoznak be.

9. Kik közhatalmat, vagy szabad menedéket biztosító levelet sértenek meg, nyilvános elmarasztalás esetében.

10. Kik saját uruk várait elárulják. Nem különben, akik bármely hazafiú várait, kastélyait vagy más erősségeit ostrommal beveszik, elfoglalják, vagy alattomban kezükre kerítik, amennyiben ezért nyilvánosan elmarasztalva vannak.

11. Kik az ország rendes bírait és ezeknek a bírásokban helyetteseit, megölik, elfogják, megverik vagy megsebesítik.

12. Azoknak a perlekedőknek vagyis peres feleknek megölei, akik a királyi felséghez, vagy a nyolcados, vagy pedig a rövid avagy megyei törvényszékre, vagy bármely más törvénykezési helyre, tudniillik perfolytatás végett utaznak, vagy pedig azoknak, akik a király meghívására egyebütt közönséges országgyűlésre jönnek-mennek.

13. Kik a királyi embereket, a káptalan és konvent kiküldötteit, midőn ezek végrehajtásban járnak, megölik, megsebesítik vagy megverik.

14. Nyilvános eretneknek, akik tudniillik valamely kárhoztatott vallásfelekezet-höz csatlakoznak.

15. A testcsönkítők és szemkivájók, kivéve a bánokat, vajdákat és a véghelyek más tisztviselőit.

16. Az ország végvárainak feladói.

17. Akik a törököknek és más hitetleneknek, tudniillik az országra agyarkodóknak és ellenségeinek fegyvert vagy élelmet szolgáltatnak.

18. Azoknak háborgatói, letartóztatói és fosztogatói, akik kárhoztatott hitvallásukkal felhagyva, állandó ittmaradás végett e hazába menekülnek.

Werbőczy felsorolása bármennyire is részletes, mégsem kimerítő, mert amint az Approbatákból és Compilatákból látjuk, a hűtlenség vétkének a régi erdélyi jogban voltak még más, Werbőczy által nem említett esetei is. Sőt a Hk. maga állapítja meg a hűtlenségnek e 18 pont egyikében sem foglalt új esetét, mikor az egy és ugyanazon ügyben másodizben elkövetett visszaüzés (visszaüzés az, mikor a pernyertes felet a pervesztes fél a bírói ítélet végrehajtásától erőszakosan visszaveri) hűtlenségnek minősíti (Werb. Hk. 11. 73. c. 5. §., II. 75. c. 15. §.).

Az Approbaták és Compilaták alapján a nota infidelitatis eseteit még a következőkkel pótolhatjuk, illetve egészíthetjük ki.

Amint már láttuk az eretnokség a hűtlenség vétkének büntetése alá esett. Az Approbaták ezt részletesebben úgy fejezi ki, hogy a négy bevett valláson kívül a hit vagy vallás dolgaiban újítást, vagy szakadást behozni vagy cselekedni a hűtlenség vétkének büntetése alatt tilos. (Approb. I. 1. c. 3. a.)

A *salvus conductus* (szabad menedék) súlyos megsértését az Approbaták szintén a hűtlenség vétkének büntetésével sujtja: "Hogyha találkoznának olyak - mondja az Approb. - kik akár *salvus conductus*sal, akár azon kívül való ki s bejárásnak alkalmatosságával fejedelmeknek vagy hazájoknak tartozó kötelességek ellen való árultatásba elegyítenék magokat, a dolog comperiáltatván (kitudódván) — örök hűtlenség vétkén maradjanak és büntetessenek" (Approb. III. 14. c. 1. a.). Továbbá hasonló büntetés alá esnek azok, kik ezt: "akár magok, akár mások, vagy pedig akár levelekbéli írogatások által cselekednek", s akik tudva afféle ártalmas leveleket vagy követségeket "hordoznának", illetve, kik másoknak beleegyezése nélkül oly leveleket írnának, "melyek fejedelmeknek méltósága és a hazának közönséges java és megmaradása ellen volnának" (Approb. III. 14. c. 1. a. L. még Comp. III. 9. c. 1. a., ezt módosítja az 1752-iki *novellaris articulus*). "Ha kik árultatásnak vétkében találtatnak, legitime evocaltatván és *juridice convincaltatván* (törvényesen idéztetvén s bíróilag elmarasztaltatván) örök hűtlenség vétkébe essenek." "Ha másokat efféle pártolásokkal és árultatásokkal vádolnának", illetőleg "ha valamely notat concernáló (hűtlenséget tárgyozó) véteknek nemével vádolottott nemes személyek törvény előtt való megfogásában vagy javainak elvételében *executor* lenne valaki - *in notam perpetuae infidelitatis incurralfon*" (Approb. II. 7. c. és 111. 1, c.).

Ki a *juramentum super unione per regnicolas depositi* (az országglakók részéről az egyesülésre nézve letett eskü) tartamát megszegné, az a hűtlenség vétkét követi el: "... kötelezem magamat erre az előszámlált hitre, valámig a fejedelmek is ehhez és nekünk hittel több egyéb ígéretekhez és *conditiókhöz* tartják magokat, addig tartozván én is ehhez tartani magamat, egyikünk a másikunkhoz is addig, valámig más felebarátom is ennek felbontására okot nem ad. Aki pedig azt felbontaná, a valónak kiderítése után örök hűtlenség vétkébe esettnek lenni jelentem ki" (Approb. III. 1. c. 1. a. Módosította az: 1774:VI: t.-c.).

A fejedelem gonosz tanácsadója, ki: "országunk törvénye, szabadsága, decretumai ellen valamelyik lelkiesméretit nem tekintvén, veszedelmes és ártalmas tanácsra indítaná ő nagyságát" hűtlenséggel büntetetik (Approb. II. 1. c. 3. a.). "A tanács rendek kívül is, ha kik másoknak veszedelmére, hazánk szabadságának romlására, ártalmas és törvénytelen dolgokra való tanácsokat adnának, azokat az egész tanácsnak megjelenteni tartozzék, kik is feljebb megírt poenával (hűtlenséggel) - büntetessenek" (Compilaták I. 1. c. XV.).

A fejedelemnek, hozzátartozó udvarnépének és fizetett s egyéb rendbéli hadainak városokba való be nem bocsátása szintén hűtlenséget foglal magában (Approb. III. 81. c. 1. a.).

Kik a fejedelemnek szóló leveleket felfognák vagy felszakasztanak a hűtlenség vétkének büntetésével büntetnek (Approb. III. 23. c. 1. a.).

Azok, kik idegen nemzet által kértek s szorgalmaztak, vagy kérnének adományt: *amissio capitis et omnium bonorum* (fej- és jószágvesztéssel) büntetessenek (Comp. IV. 12. c. 3. a.).

A megszökött jobbágycsoportokról az Approbaták következőképp intézkedik: "Az országnak végzési, és azokban írott módok szerint pedig a *figitivus* (szökött) jobbágycsoportok mind fejedelmek, urak, nemesek jószágiból kiadattassanak; az aknás városi helyekről zászlók alól, hajdúságról és székelységről, oly securitással adattassanak kézhez, a megígért vagy megnyert jobbágycsoportok, hogy azoknak elvivői meg ne háboríttassanak; különben az olyanok, emberhalálon, sebhelyesen, magok sérelmek és károkon kívül is, az elkövetők törvényes büntetésében marasztaltassanak úgymint törvényes és végső ítéletet avagy biztost megháborító emberek" (Approb. IV. 6. c. 2. a.).

Görögökre, örményekre, rácokra, bolgárookra, dalmátokra s más olyan nemzetre nézve, "kik kiváltképpen a török birodalmából szoktak jönni, menni és kereskedni" az Approbaták akként intézkedik, hogy tilalmas utakon és ösvényeken ne járjanak, hanem csak "a derekas szabad országútján"; minden kiszállítandókból és behozandókból az igaz harmincadot megadják; továbbá, hogy az igaz kereskedésen kívül egyéb dolgokba, kémlelésekbe, levelek és iratok hordozására magokat ne elegyítsék, mert különben a hűtlenség vétkének büntetésével sújtatnak. (Approb. III. 52. c. 1. a.).

Szomszédos idegen országokra megállapított nyitott és szabados utak szigorú jogi oltalomban részesülnek, miért: "azonkívül való több utak sehol ne hagyattassanak, mindenütt bevágattassanak örökké tilalomba legyenek, senki azokon ne járjon s ki ne tisztítsa *sub poena infidelitatis*" (Approbaták III. 33. c. 1. a.).

2. Nagyobb hatalmaskodás (*actus majoris potestatis*)

Amint Kolosváry Sándor a nagyobb hatalmaskodásról írt tanulmányában találón mondja: "Jellemző, hogy a még gyermekded gondolkozású népek, huzamosabb ideig, általában nem is képesek, azután pedig sokáig nem hajlandók arra, hogy

valamely előttük álló jelenségnek érzékileg szemlélhető, bármily jelentéktelen rajtságától eltekintsenek és az összehasonlításnál csakis a jelenségeknek a konkrét individualitását vetik latba. A következmény pedig az, hogy a külső tünetekben egyező, de belső lényegben különböző tények is, azonos elbírálás alá esnek. Megfordítva: a természetükben egyező, de az alakjukban különböző mozzanatok eltérő bánásmódban részesülnek."² Nem csoda ezért, ha a primitív népek joga hemzseg a *casuisticától*. Így a "potentia" (erőhatalom) generális fogalma alá tartozó esetek is hazai jogunkban jó ideig mint külön önálló büntetendő cselekmények nyertek szabályozást s csak a XIV. század elején történik meg ez esetek általánosítása, azaz domborodik ki a "potentia" elvont általános fogalma. Werbőczy után Erdélyben a nagyobb hatalmaskodásnak következő öt esetét ("quinque casus") kell megkülönböztetnünk (Hk. 11. 42. c. 5. §.):

1. Nemesek házába való berontás (*invasio domorum nobilium*).

2. Nemes embernek megölése (*interemptio nobilium*), kivéve, ha az jogos önvédelemből történt, vagy előre megfontolt gonosz szándékkal, mert ez utóbbi esetben közönséges gyilkosság forogván fenn, közkeresetnek van helye.

3. Nemes embernek megverése és megsebesítése (*verberatio vel vulneratio nobilium*), ha az okot nem maguk szolgáltatták (Hk. III. 21. c. 7. §.).

4. Nemes embernek igaz ok nélkül való letartóztatása (*detentio nobilium sine justa causa*). Kivételesen azonban megszorítást szenved a nemesek e fő és kiváltságos joga "a szándékos gyilkosság, faluk felgyújtása, tolvajság, rablás, vagy haramiaság, sőt az erőszakos paráznság esetében is - az ilyen a tett színhelyén parasztkézzel is szabad mindig letartóztatni. Ha azonban a tett színhelyéről elfutott és ellenfeleinek kezei közül kimenekült: azután nem másképp, hanem csak idézés vagy perbe hívás és törvénykezési eljárás után lehet őt elítélni és büntetni". (Hk. I. 9. c. 2., 3. §§.). Nagyobb hatalmaskodásért büntetnek a bíró és az esküdtpolgárok is: "ha valamely város, úgymint közönség valamely nemes igaz ok nélkül halálra ad" (Hk. III. 20.).

A nemes emberek személyének és javainak törvénytelen letartóztatásáról az Approbaták következőképp szól: "A nemesi szabadságnak egyik és kiváltképpen való része áll abban, hogy törvény útja kívül nemes ember, se fejedelmektől, sem semmi egyéb rendektől, se személyében, se egyéb javaiban nem arestáltassék, - úgy,

² Kolosváry Sándor: *Actus majoris potestatis*. Jogi Lexikon. I. 62. lap.

hogy, ki személyében nemes embert megfogna, vagy fogatna, mind a megfogó s mind a megfogató a decretumban írott poenába incurraljon (büntetésbe essék)" (Approb. III. 14. c. 1. a.),

5. A nemesek bármily névvel nevezett birtokjogainak és tartozékaiknak elfoglalása (occupatio quorumlibet jurium possessionariorum, et earundem pertinentiarum, quocunque nomine censeantur).

Ez alá tartozik a törvényesen másra néző örökségek elfoglalása is, feltéve ha igazolni tudja közvetlen jogos öröklési jogát: "amikor is az erőszakos foglaltót éppen úgy, mintha valakinek saját kezén levő fekvő jószágát ragadta volna el, azért, mert egy másoknak joghatóságát erővel és hatalmaskodással magához vette, főbenjáró ítélettel kell elmarasztalni". (Hk. I. 68. c. 1. §.)

A Compilaták szerint, ha a hatalmaskodók (potentiariusok), ha másodszor is visszafoglalják a törvény szerint visszaadott jószágot, vármegyén vagy széken lefolyt nagyobb hatalmaskodásban marasztaltatnak el, ha harmadszor követnék el, fejvesztéssel bűnhődnek (Comp. III. 7. c. 1. a.).

Ugyancsak nagyobb hatalmaskodásban marasztaltatnak el azok, kik missilissel (perhagyó parancs) jószágot foglalnak (Approb. IV. 12. c. 1. a.).

A nagyobb hatalmaskodás büntetését illetőleg azokra a megjegyzésekre utalunk, melyeket a főbenjáró büntetés és a hűtlenség büntetésében rejltő különbségek feltüntetésénél tettünk. E helyen még a következőket kell megemlítenünk: Téves volna azt hinni, mintha a nagyobb hatalmaskodás eseteiben a fejvesztés a jószágvesztéssel conjunctive lett volna alkalmazva. Éppen ellenkezőleg a körülményekhez, illetve a sértett fél tetszéséhez képest majd a fej-, majd a jószágvesztés nyert alkalmazást. Amint a hűtlenség jellemzésénél láttuk, annak éppen egyik fő megkülönböztető tulajdonsága, hogy ott elvileg kiegyezésnek nincs helye, míg főbenjáró ítéletnél igen. Így a nagyobb hatalmaskodás eseteiben a végrehajtást rendszerint kiegyezési kísérletnek kellett megelőznie, mi lehetséges volt, ha az ítélet kihirdetésekor a hatalmaskodót vagy azonnal letartóztatták, vagy sikerült elfogatni és a bírónak átadni a végett, hogy a kiegyezés megkíséreltessék: "A bírónak pedig az ilyen foglyot békülés és kiegyezés végett három napon át magánál kell tartania s ha ezalatt ellenfelével kiegyezni nem tud, akkor őt az ellenfél kezébe tartozik adni és szolgáltatni, hogy fejét veszítse" (Hk. II. 55. c. 3. §. L. az 1551-iki székely nemzeti const. Corp. stat. I. k. 24. 1.). S ilyenkor az elítélt: "fejének megváltására, összes fekvő jószágait és birtokjogait még fiainak és atyafiainak sérelmével is örökre elidegeníthette, anélkül, hogy azt megtámadhatták volna, illetve a bíró a maga

kétharmad részét követelhetette volna (Hk. II. 57. I. 16.). Ha tehát a három napi határidőn belül kiegyezés nem jött létre, a bíró az elítéltet az ellenfél kezébe adja át, ki azt kivégezhetette. Ezt megelőzőleg az elítélt fogoly, még királyi kegyelmet kérhetett, mely esetben a sértettnek a potentiarius vagyonának egy harmadrészevel meg kellett elégednie (Hk. II. 57.).

Egyébként azt, hogy a fej- és jószágvesztés nem együttesen, hanem külön-külön, vagy az egyik, vagy a másik, nyert alkalmazást, bizonyítja az is, hogy abban az esetben, ha a sértett az elítélt potentiariust megölte, annak örököseire átszálló ingó és ingatlan javait nem követelhetette. S viszont ha jószágait foglaltatta el, akkor annak életéhez nem volt joga (Hk. I. 16. 11. 56.) Ugyanezt bizonyítja a Compilaták következő helye is: "Hogy ha ki másodszor is reoccupálná az egyszer törvény szerént restituáltatott jószágot, comprobáltatván vármegyén vagy széken, eo facto major potentián confiscáltassék (legott nagyobb hatalmaskodásban marasztaltassék el). Ha harmadszor patrálná (követné el), semminemű gratia néki nem suffragáltatván, ítessék el a feje; servatis tamen jure servandis (mindazonáltal megtartatván a törvény szerint megtartandókat) (Comp. III. 7. c. 1. a.). A székelyekre nézve a főbenjáró ítélet módosul, hogy az huszonöt forintot tesz ki: "Az elmarasztalt és elítélt örökségét el nem veszti, hanem az örököseire és atyafiaira száll. A hűtlenség és bűnügyek eseteinek kivételével feje is épen marad (Hk. III. 4. c. 3. §.).

A nagyobb hatalmaskodás büntetése csakis "férfi nemen levő világi és a vérségtől idegen személyeket illeti és sujtja. A főbenjáró büntetés alól tehát ki vannak véve: a nők, az egyházi személyek és a nemzetségi atyafiak. Ezek nagyobb hatalmaskodás esetén a fejjátsátság büntetése alá esnek (Hk. II. 42. c. 6. §.). De vannak esetek, melyekben e kivétel megszűnik és a rendes főbenjáró büntetés nyer ezekre is alkalmazást. És pedig a nők ellen akkor, ha közülök valamelyik férjét, szülőjét vagy gyermekét megöli vagy megöleti (Hk. II. 43. c. 5. §.). Egyházi személyek ellen pedig a következő három esetben mondhattak ki főbenjáró ítéletet: 1. ha közülük valamelyik felségsértés büntetést követte el, 2. ha nyilván hűtlenség vétkébe esik, 3. ha közülök valaki szándékos és előre eltökélt (voluntarium et deliberatum) gyilkosságot vagy rablást vitt, vagy vitetett véghez (Hk. II. 44. c. 1-3. §.). Ez utóbbi harmadik esetben, ha öröklésre jogosított osztályos atyafiak vannak, a magánvagyon tulajdonát és örökségét nem veszítik el: "mert ez esetben a fejet fejért forbitolni elégséges". A másik két esetben, miután a rendből előbb kivetkőztettek, a magán- és külön vagyonuktól birtokjogaiktól és ezen felül összes egyházi

Javadalmaiktól fosztattak meg, míg azoknak az egyházaknak a fekvőjóságait, amelyeknek élén állottak, el nem veszítették (Hk: 44. c. 6., 5. §.).

3. Halálbüntetés

A halálbüntetés a régi erdélyi büntetőjogban éppúgy, mint a korabeli büntetőjogokban gazdag aratásnak örvendett.

Halálbüntetés alkalmazásának volt ugyanis helye a következő esetekben. Először: szándékos emberölés esetén. Hogy csak a szándékos emberölés elkövetője ellen alkalmaztatott a halálbüntetés, kitűnik abból, hogy míg egyfelől a *culpostus* emberölés nem esik a halálbüntetés alá, addig a véletlen vérontás" (Marosszéki *constitutio* 1610-1718. *Corp. stat.* I. k. 59. l.) enyhébben volt büntetendő és végül a jogos önvédelem elismerést nyert. *Vim vi repellere licet*, mondja Werbőczy (Hk. I. 68.), hogy felfogását a következőkben juttassa kifejezésre: "tudnunk kell, hogy ezt az állítást: mivel valaki a gyilkosságot önvédelmzése közben követte el s vitte véghez, nem kell minden további nélkül elfogadnunk; hanem az illetőnek be kell bizonyítani, hogy őt valaki fegyveres kézzel ellenségesen támadta meg és ezáltal életveszélyben forgott,... és innen van az, ha valaki helyes és igazságos önvédelme közben ellenfelét, ki őt ellenség módjára kivont karddal megtámadta volt, megöli, az ilyen megölt és meggyilkolt embernek mind díja, mind véreomlása joggal elvész és azt soha senki vissza nem szerezheti". (Hk. III. 21.)

Természetesen a jogszabályoknak a jobbágyok és nemesek szerint differenciáldó alkalmazása a halálbüntetés terén is lényeges változást szenved, amennyiben nemeseknek pusztá megverése vagy megsebesítése már főbenjáró ítélet alá esik (Hk. I. 15., III. 21.).

Az *Approbaták* szerint: "A nős parázna személyek" ellen szintén halálbüntetésnek van helye (III. 47. c.), vagyis Werbőczy szerint a férj a házasságtörő nőt, mikor a házasságtörés tudomására jutott "szabadon és jogosan" megölheti; de nem élhet e jogával, "ha a férj a házasságtörés után vele együtt lakván és hálván, erkölcsi magaviseletét elnézné" (I. 106.).

Az Isten ellen való káromkodás és szitkolódás, "ha annak érdeme úgy mutatja", halállal is büntethető (Approb. III. 47; Comp. III. 14.). A súlyos büntetés elrettentő hatást van hivatva kifejteni a nem rég beszámrazott rossz szokással szemben, amint a *constitutiók* különösen éllel hangsúlyozták. Az oláhok nemzeti szokása, a nőrablás útján történő házasság ellen az *Approbaták* és *Compilaták*

szintén a halálbüntetéssel védekeznek. "A mely oláhok azelőtti rossz szokások szerént, tolvaj módra ragadnak el feleséget magoknak, magok halállal büntetessenek, ha a leányzó vagy asszony-ember is nem *consentiált* (beleegyezett), vagy azoknak atyjok vagy anyjok, akiknek *incumbált* (illett)". (Approb. V. 43.).

Közveszélyes gonosztevők üldözése, illetve feljelentése közpolgári kötelesség, miért is "ha a polgárok természetesen ezek sorában elsősorban a bíró, mert ez reá nézve hivatali kötelesség is: "mezőn és erdőn lappangó latroknak; gazdálkodnának, vagy azoknak kergetésére fel nem támadnának, tiszteknek és több faluknak is hírt felőle nem tennének, harmad magokkal karóba veretessenek; - ha pedig bíró és polgárok hírek nélkül *privatus* ember módjára cselekedné, vagy a gazdálkodás vagy a hír nem tételt, az is halállal büntetessék". (Approb. III. 47., Comp. III. 14.) Halállal büntetnek a "tömlőctartók" is, ha halálra való embert bocsátanak el" (Approb. III. 47. c. 16. a.).

Mint minden primitív büntetőjogban, úgy a régi erdélyiben is a személy védelme a vagyon védelme mellett feltűnően vérszegény. Innen van az azután, hogy a vagyon elleni büntetendő cselekmények oly széles körére nyer alkalmazást a halálbüntetés.

Werbőczy HK.-nek sokat idézett I. 15. c.-ből azt látjuk, hogy míg a közönséges tolvajok felakasztással, addig a rablók karóba húzással vagy keréketöréssel büntetnek. Hogy azonban nagy szerep jutott a *compositionak* is, látható az *Approbaták*ból. De viszont a lopott tárgy minősége, annak értéke szerint és a visszaesés fokához mérten más-más a büntetés és pedig a következőkép: "ha valaki száz pénzérő marháat ellop és megtudatik, a falu büntesse egy forint bírsággal és a kárnak megfizetésével, Másodsor, hogy ha hasonló és csak annyit érő lopásban taláztatik, akkor is a falu egy forinttal büntesse meg és a kárt fizesse meg, azonfelül *ecclesiát* *conciliáljon* (az egyházat kövesse meg). Harmadsor ha száz pénzt érő lop, *comperiáltatván* (kiderülvén), felakasztassék érette. Ha a lopás két forint érő lészen első vétkéért megfogattassék, és a *pellengéren* vagy a kézi kalodában igen-igen megveretessék, a kárt is fizesse meg és az *ecclesiában* *poenitentiát* (az egyházban vezeklést) tartson. Másodsor hasonló vétkéért ismét megveretessék, a kárt megfizesse, a tiszték is megbírságotják és az *ecclesiát* is *conciliálja*. Harmadsor hasonló vétkéért *felköttessek*. Ha pedig három forintnál többet érő lopásban taláztatik, *comperiáltatván* (kiderülvén) a dolog, minden tovább való halogatás, kedvezés és bírságolás kívül csak felakasztassék, ha a *sententia* előtt nem *concordált* (itt lelt előtt ki nem egyezett) a károssal; de ha a károssal megbékéllett, díjával

változzék meg a lopó, és egyszeri vétkével adassék engedelem; mindazáltal a bélyegzés helyett a füle vágattassék el első vétkéért, ha díját le nem teszi, hogy megismertessék arról; és ha efféle dolgáért vágattatott el (nem

egyéb casusban) comperiáltván másodszeri vétke, felakasztassék, ha szintén concordált volna is" (Approb. III. 47. c. 2. a.).

Werbőczy ugyan a megcsönkítés eltiltásáról beszél (III. 20.); de ez a tilalom csak a büntetést gyakorló polgárookra vonatkozik, míg azt a tisztek igen is gyakorolhatták. Csak az 1791:XXXVIII. c. tiltja el azt, mint olyant, melynek elrettentő és javító hatása nincs s teszi általánossá a megbélyegzést súlyosabb esetekben: "mindazonáltal mivel bizonyos az, hogy az eddigelé divatban volt tagcsönkítés az élet megjavítására mit sem használ, sőt inkább az életfenntartás eszközeinek a megszerzésére az alkalmat megvonja, azért a tagcsönkítást közös szavazattal eltiltván, határozzák, hogy csak a bélyeg legyen szabad, mégpedig a bűnösök háttára sütni, hogy az a büntények ismétlése esetében a vizsgálóbíró szemébe tűnjék, s ezt is csak nagyobb büntények és ismételt lopások esetében, a mikor az élet és az erkölcsök megjavulására semmi remény sincs.

Külön intézkedik a Hk. a tábortan, vagy táboron kívül megtalált lóról, amennyiben: "az olyan lónak dolgában és ügyében gazdájától és birtokosától lopva vagy egyébként vittek és idegenítettek el, és amelyet valamely bármiképpen létesített közhadban megtaláltak - igaz értéke szerint meg kell becsültetni és biztos kezesség mellett a táborozás befejezéséig annak kezén kell hagyni, kinél azt megtalálták -; de ha az a tolvaj azt mondaná, hogy azt szabad és közönséges vásáron vagy másutt vásárolta és szavatost nem állíthat, sem pedig gazdáját nem adhatja, vagy bárki mást, aki a vásárkor szokás szerint áldomást ivott, vagyis ahhoz szerencsét kívánt volna, elő nem állíthat, akasztófával bűnhődik (III. 34.).

Poraranynak kereséséből élő-oláh, cigány és egyéb nemből állható uratlan emberek, ha a poraranyat a fejedelem aranyváltóinak be nem szolgáltatják és megbizonyosodik, hogy másnak adták el: "halállal, vagy egyéb érdemek szerént való büntetéssel büntetettik". Ugyanígy intézkedik a következő articulus: "Arany, ezüst materiát, jó monetát, sem választásra, sem felveretésre nem szabad az országból kivinni, hogyha a fejedelemnek ez országban választó és pénzverő házak ialáltatik; sőt semmiféle kincset is ez országból kitakarítani, más idegen helyeken való letételre és tartásra, személyválogatás nélkül senkinek sem szabados a feljebb megírt büntetések és módok szerint" (Approb. III. 16, c. 4. és 5. a.).

Orgazda elnevezés alatt halállal büntetettnek azok a "felelők", kik a reájok bízott és fogadott marhák felett nem vigyáznak, vagy nem laknak abban a faluban, hol a pásztorságot vállalták s a marhák őrzését elhanyagolják (Approb. III. 47. c. 8. a.).

A fenyegetés tetteles bántalmazással általában meg nem torolható. Ennek csak akkor van helye, ha arra a "halál kikerülése végett van szükség" s olyan részéről jön, "ki hatalmas és különben is verekedő természetű" (Werb, III. 23.). Kivételesen azonban nagyon súlyosan büntetetik a gyujtogatással való fenyegetés: "mikor is mindenki, aki azzal fenyegetődzik, hogy valamely várost vagy falut vagy másnak házáat felgyújtja és tűz gerjesztésével fölperzseli, halállal szokott bűnhődni" (Werb. III. 23. L. még: Approb. IV. 1. c., 4. a.).

II. Becsületbüntetések

Mint minden a fejlődés kezdetleges fokán álló büntetőjogban, úgy a régi erdélyiben is a becsületvesztő büntetésnek igen széles alkalmazási területe volt. Ennek körébe tartoztak Erdélyben az arcon vagy homlokokon való meghélyegzés, botozás és megvesszőzés, a kalodába tétel, hivatalvesztés, tarka ruhában, mezitláb és hajadon fővel való járás, ecclesia követés. Jó ideig a testcsönkítés is (Werbőczy óta csak tisztek által végrehajthatóan), míg az 1791:XXXVII. t.-c. végleg eltörlí. Azok a főbb esetek, melyekben becsületbüntetésnek volt helye, a következők:

Werbőczy szerint (hivatkozva az 1498:XV. t.-cikkre): "a káptalan vagy convent ama tagjainak, a kik - a hamis levelek készítésénél és megpecsételésénél jelen és abban részesek voltak, homlokukra és képükre tüzes pecsét bélyegét nyomják és süssék". (Hk: 16. c. 4. §.).

A hitszegő és hamis esküvő (kit "aucarius"-nak "ludas"-nak neveztek) amellet, hogy elveszti összes birtokjogait, ingóságait, fekvő jószágainak tulajdonjogát, még: "személyére nézve is (miután az emberiség becsét elvesztette) akkora gyalázat éri, hogy mintegy az emberiség köréből száműzött és kitiltott ember, mindenkor tarka ruhába öltözve, kenderből készült övvel ellátva, mezitláb és hajadonfővel kénytelen a többi keresztény hívők közt járn-kelni" (Werb. Hk. II. 30. c. 3. §.). Ugyancsak becsületbüntetés sujtja a vértagadót is. "Vértagadás pedig az, amikor az egyik fivér vagy nővér (ez alatt bármely nemzetségi atyafi értendő,

ki a birtokjogban vele egyenlően örökösödik) a másik fivért vagy nővért az ő törvényes jogaitól ravaszul, alattomosan és ármányosan megfosztja és az örökségből kitérja" (Werb. Hk. I. 39). A gyám, ha a gyámgyermek személyére nézve vagy a birtokjogai iránt indított per dolgában járt el helytelenül és hűtlenül: "ebből örökké tartó becstelenségnek kell következnie" (Werb. I. 123.). Amint már láttuk, a tolvaj az Approbaták szerint, ha kiegyezett, fülén megcsonkított (Approb. 47. c. 2. a.). Ezt eltörli az 1791:XXXV111. t.-c. s. helyett a háton való megbélyegzést rendeli el, mi azonban már csak a személyazonosság, illetve a nyilvántartás célját szolgálta.

A "lelkeződéssel való szitkozódó" szolga- és parasztember az Approb., szerint kézi kalodába tétessék és délig ott tartassék (Approb. V. 34. e.). Nemes ember pedig, ha szitkozódik: "a városi és paraszt bírák ne tehessenek törvényt rá, hanem tartozzanak a hallók hite szerint megmondani, és hírré tenni az olyan szitkozódó nemes ember magistratusának: ki is sub amissione officii (hivatal vesztés alatt) tartozzék törvénnyel prosequálni (kérdőre vonni) és érdeme szerint meg is büntetni... (Comp. III. 14. c. 2. a.). Ugyancsak kézi kalodával büntetik a templomkerülő parasztot, ha egymás után háromszor "méltó mentsége nem lévén", nem járt el a templomba (Comp. I, 2, a.).

A házasságkötés és elválás terén vétkező pap, mielőtt a tényleges büntetés reá kirovatnék, előbb becsületbüntetést szenved: "Egyik reigion levő pap is, más reigion levő személyeket sem copuálm (házassági frigyben egybekötni), sem divortálni (elválasztani), sem ecclesiai reconciliatoria admittálni (egyházi kien-gesztelésre bocsátani) ne merészelje; ha szintén oly időben vallását változtatni akarná is, mikor más vétkes cselekedeti, vagy igyekezeti elválásra vagy copulálha-tásra, vagy ecclesiai reconciliatióra nyilvánvalókká lettenek, hanem elsőben azon reigion lévő egyházi rendek előtt decidáltassék (döntessék) és azután ha akarja religióját változtatni, szabadságában léssen; alioquin (különben) valamely egyházi ember ezek ellen impingálna (vétene), in ammissionem honoris et officii incurraljon és post degradationem (tisztének és hivatalának elvesztésével lakoljon s kivetkez-tetése után), a külső magistratus hatalma alá vettettetett légyen, és azok előtt, ad instantiam querulantum (a panaszttevők kérésére), érdemek szerint való büntetések legyen" (Approb. I. 5. c. 4. a. Továbbá oláh papokra: Approb. I. 8. c. 4. a.).

Becsületbüntetés alá esik a tiszt, ki hivatali hatalmával visszaél: "Ha pedig a tisztak, kiknek tömlőcökbe vitetnek a gonosztévők, és a büntetés is hivataljok szerint incumbálna (illetne), magok bocsátatnák el, vagy jobbágyakká tennék, vagy megsáncoltatnák, a director evocáltassa (idéztesse perbe), és ha méltó okát

cselekedeteknek nem adhatják, legitime convicáltatván (törvényesen elmarasztal-tatván), tisztektől priváltassanak (megfosztassanak)". Hivatali kötelességének megszegése miatt ugyancsak becsületbüntetéssel büntetettik a prokátor, ha: "kötelessége ellen el nem járna híven a felvett causájában principálisának, avagy adversariusával (ellenfelével) valamely praetextus alatt colludálna (ürügy alatt összejátszanék), igazságát prodálná (elárulná) idő előtt, a fiscalis director procedáljon az olyan ellen és blntetődjék mint hitit, kötelességét megszegő ember!" (Approb. IV. 19. c. 3. a.)

A bírák és perbe idéző személyekre pedig a következő intézkedés foglaltatik, ha rendes munkadíjukon túl követelnek: "de a bírák, vagy akik által a citatio szokott peragáltatni - régi salariumokkal (munkadíj) legyenek contentusok, sub amissione officii (hivatal vesztése alatt). Azok a hivatalnokok, kik a szomszédos országokra nyitott és szabados utakra vonatkozó rendelkezésekre való felügyeletet studio elhanyagolják: "tisztektől s becsületüktől priváltassanak" (megfosztassanak) (Approb. III. 27. c. 1. a.).

Az erkölcstelen fiú, ki atyját vagy anyját szidalmazza: "vagy poenentiázta-sék (megbánásra szorítottassék), vagy egyébiránt castigáltassék (megfenyítettassék) a bírónak ítélete szerint: atyjoknak s anyjoknak megveréséért, egyik kezek vágattas-sék el: megsebhetésekért, vagy ölésekért, mint akik atyjokfiaival azon cselekszék, a decretumban írott azon poenan convincáltassanak" (büntetésbe marasztaltassanak) (Approb. III. 48. c. 1. a.).

Nős paráznák büntetését már láttuk "nőtlenek pediglen ne bírsággal, hanem vesszővel büntetessenek, és annak utána ecclesiát követni tartozzanak, ha egymást el nem veszik; de ha egymást elveszik, meg ne vesszőztessenek, hanem ecclesiát tartozzanak követni" (Approb. III. 47. c. 21. a.).

III. Pénzbüntetés

Kisebb hatalmaskodás (actus minoris potentiae). Ennek lényege a nagyobb hatalmaskodás fogalmi meghatározásából következik, vagyis mindaz a jogellenes, szándékos, erőszakos cselekmény, amelyet a nem nemes személye, testi épsége, szabadsága vagy vagyona ellen követtek el, illetve a nemes ember ellen elkövetett szándékos, jogellenes erőszakos cselekmény is, amennyiben az nem képezett nagyobb hatalmaskodási esetet (Hk. II. 67. c. 5. §.). Így természetesen a kisebb hatalmaskodás

alá tartozó esetek kimerítő felsorolása lehetetlen. Legfeljebb csak a félreértések kikerülése végett említenek meg egyes eseteket, itt-ott a régi erdélyi törvényes gyűjtemények. A kisebb hatalmaskodás alá tartoznak tehát a következő főbb esetek: "Az ilyen fajta ítéletek alá tartoznak korunkban az előbb felsorolt eseteken kívül (a nemesek házainak igaz ok nélkül való megrohanása, a birtokoknak és ezek tartozékainak elfoglalása, a nemeseknek igaz ok nélkül való letartóztatása, a nemeseknek megölése és a nemeseknek megverése, megsebesítése) - általában az összes hatalmaskodások, melyeket ezért kisebb hatalmaskodásoknak és kisebb ítéleteknek szoktak nevezni" (Hk. II. 5.7 c. 5. §.). Továbbá az Approbaták szerint, ha az erőszakos foglaló (potentiarius), ki másnak jószágát, örökségét vagy egyéb javait "mera et absoluta potentia mediante" (puszta és föltétlen hatalom útján) törvényes út és módon kívül foglalná el és egyszerű megintésre azt vissza nem bocsátaná, kisebb hatalmaskodás büntetésével és a kár megtérítésével szorítandó az erőszakos foglalások visszaadására: "a tisztek, amennyi számú arra elégséges személyekkel kívántatik s ha különben nem lehetne, a főispánok is etiam cum gente comitatus (a vármegye népével is) tartozzanak kimenni és az elfoglalt bonumokat cum poena minoaris potentia, ac refusionis damnorum restituálják eo fact" (a javakat kisebb hatalmaskodás büntetésével és a kár megtérítésével azonnal adják vissza). (Approb. III. 8. c. 1. és 2. a.).

Ugyancsak az Approbaták szerint: "ha - az udvarbírák és tisztviselők közül valamelyik az országnak constitutiója ellen az executiót nem admittálná (engedné), az olyan tisztviselő a maga jószágából, ratione non observationis articulorum, juris ordine prosequáltassék és convincáltassék, cum refusione damnorum in poena minoris potentiae (törvénycikk meg nem tartásának okán, a törvény rendjén pereltessék és a károk megtérítése mellett a kisebb hatalmaskodás tekintetében marasztaltassék," (Approb. IV. 1. c. 8. a.).

A megszőkött s földesuruk területére való visszatérésre felszólított jobbágyokra, illetve a possessorokra nézve az Approbaták a következőképp intézkedik: mindkét fél, úgy a "praetendens" (a követelő), mint a jobbágy a vármegye székhelyére idézendő meg és "ott mindkét fél, magok vagy procuratorok által compareáljanak, minden bizonyságokkal együtt, ha az in causam attractus (alperes) nem akarván admittálni (odabocsátani) az actornak (felperesnek) bizonyságait, avagy bár meghallgatván, mégis bizonyásra kéredzik, peresét fárasztani akarja, elbocsátassék ugyan, de a következő széken - ha comprobálja az actor (bebonyítja felperes) mindazt, hogy a felkérésnek idejét, annál inkább ha azután is hatalmában

és földén lett volna, a felkért jobbágy, és hogy a fent megírt idő után ment volna el is, finaliter megítéltesék, cum homagio et poena minoris potentiae, és executioni demandaltassék" (az emberdíj és kisebb hatalmaskodás büntetésével végrehajtasék). (Approb. III. 5. c. 1. a.)

Akik erőszakkal ellenállnának a marhabeajtásnak (a tilosban levő marhák behajtásának) a tisztek a panaszlok megkeresésére a dolog valódiságát kiderítvén, a kisebb hatalmaskodás büntetését hajtják azokon fel (Approb. III. 33. c. 1. a.).

A székely darabontok és közrendhez tartozók védelmét a főrend túlkapásai ellen szintén a kisebb hatalmaskodás büntetése biztosítja: "A székely darabontságot, vagy egyéb közrendet, ha a főrend nyomorgatná és törvénytelen háborgatná, nem lévén elégsége maga oltalmazására, vagy az ott való perlekedésre, requirálják (keressék meg) a főtiszteket, kik tartozzanak adsistálni (segítségükre lenni), megoltalmazni, és törvény szerint meg is büntetni az olyanokat, károkat refundáltassák (megtérítsék) és insuper minor potentian (azonfelül kisebb hatalmaskodásra) maradjanak a cselekedők" (Approb. III. 47. c. 4. a.). A kisebb hatalmaskodás büntetésére vonatkozólag az erőszakkal elfoglalt dolgok visszaadásán és a perköltségek megtérítésén kívül a Hk. úgy intézkedik, hogy nem nemesekre az 100, nemesekre 50, székelyekre pedig 12 forintban legyen megállapítva (Hk. II. 67., III. 3. és 4. c.). Ennek egyik fele a bírót, a másik fele a sértettet illette. A parasztok egész díja 25, fele pedig (amit elődíjnak neveztek) 12 forint és 50 dénár volt. De ez a büntetés a sértő hivatali állásához, a sértés milyenségéhez mérten, némelykor változást szenvedett, így, ha a kisebb hatalmaskodást alispánok, vagy szolgabírák követték el, azokat a rendes kétszeresében marasztalták el (Hk. III. 3. c. 7. §.). Továbbá: ha valamely nemes a parasztot méltatlanul megverte, megsebesítette vagy vagyonában megkárosította, a kisebb hatalmaskodás büntetésén felül a paraszt díjában vagy az okozott károk megtérítésében és helyrebozásában is elmarasztaltattott (Hk. III. 31.). Vagy: a kártételből behajtott marháknak erőszakos kiszabadítását, akár nemes, akár nem nemes követte el, a kiszabadított marhák becsértékének megfizetésében marasztalták el (Hk. III. 16., 17. §§) stb. Kisebb hatalmaskodás esetén letartóztatásnak, illetőleg kezesség alá vonhatásnak csak akkor volt helye, ha a potentiariusnak kielégítésére való vagyona nem volt (Hk. II. 68., Approb. III. 11.).

A pénzbüntetés alá tartozik a nyelvváltás is, melyet Werbőczy szerint száz arany forintot tevő huszonöt girával, székelyeknél tizenkét forint és ötven dénárral cgyenlítenek ki (II. 72. c. és III. 4. c. 2. §.).

“És ezt a bírák a királyi felség vagy más rendes bírák elé terjesztett igazságtalan és hamis panaszt és gyakran valamely jó hírű és tisztességes állapotú ember ellen mondott éktelen és becstelen szavak miatt róják ki” (Werb. II. 72. c. 1. §.). Lényegesen különbözik azonban a patvarkodástól jogi hatályában, mert míg annál a főkereset, mely iránt a pert indították, örökre elvész, addig a nyelvváltságnál nem.

Pénzbüntetés alá esik a visszaüzés is, vagyis az a régi magyar jogszokáson alapuló eljárás, melynek lényegét Werbőczy a következőkben fejti ki: visszaüzés az, “mikor a pernyertes felet a másik pervesztes fél a bírói ítélet végrehajtásától erőszakosan visszaveri ... és bármely pernek végbefejezése után, annak megtörténését és bekövetkezését egyszer igen, de többször nem tűrik meg” (Werb. II. 73. c. 1., 3. §.). Büntetése: hetvenkét forintot tevő s két részben a bírónak, egyharmad-részben pedig a pernyertes félnek fizetendő egy arany gira. (L. még Comp. IV. 6. c.)

Az ügyvédszó visszahúzásáról a következőket kell tudnunk: az ügyvédszót visszahúzni annyi, mint valamely ügyvédnek nyilatkozatát, melyet ez a bíróság előtt megbízójának akaratán kívül és az ettől nyert tájékoztatás nélkül tett visszavonni és a bíró előtt nyilatkozattal kiigazítani” (Werb. II. 79.) s bár az ügyvédszó visszahúzása “mindig hibát és fogatkozást tételez fel”, ügyvédének szóváltását mindenik peres fél az ítélet és bírói határozat kihirdetésének és meghozatalának napján minden teher és bírság nélkül húzhatja vissza; de “a nyolcados és rövid törvényszékek tartásának ideje alatt mindig kisebb teherrel, tudniillik hat arany forinttal végre pedig ama nyolcados vagy rövid törvényszékeknek elteltével nagyobb teherrel, tudniillik kétszáz arany forintot tevő ötven nehéz girányi díjjal húzhatja vissza” (Werb. II. 80. c. és 5. c.)

A széksértés büntetendő cselekményét az követi el, ki a királyi felség törvényszéke és bármely ispán széke iránt kijáró köteles tiszteletet megszegi a törvényszék előtt mondott éktelen szavakkal vagy a törvényszéken jelenlevők becsmérlése által. Büntetése száz forint készpénzben, ha készpénz nincs, ingó dolgok átadásával teheti le, illetőleg “az erdélyi nemesek közönséges országgyűlésének és összejövetelének, melyet a király parancsára vagy az erdélyi vajda úr rendeletére tartanak, megsértéseért száz, a törvényszék sértéseért pedig ötven girát vesznek, ami ugyanannyi forintot teszen” (Werb. II. 69. és III. 3. c. 10. §.). Az 1791. évi t.-c. 11-ik articulusa az országgyűlésen elkövetett széksértést szabályozza: minden beszélő rövidségre és mérsékletre törekedjék, s más, a dologra nem tartozó

tárgyakra ki ne térjen vagy másképpen vélekedőket szavaival ne ingerelje, különben az elnök a rend megtartására komolyan meg fogja inteni, a kinek széktörés büntetése alatt mindenki köteles lesz engedelmeskedni”. Ugyane büntetés éri azt is, ki az elnök komoly figyelmeztetése dacára közbeszól, más beszédét megszakítja, bármely más okból háborítja vagy végre zajt üt.

Végső eredmények

A régi erdélyi büntetésekről adott e vázlatos képre visszatekintve, e kor Erdélyben kifejlődött büntetőjogának főbb jellemvonásait a következőkben összegezhetjük:

1. A büntetőjogi jogszabályoknak a magánjogiaktól való elkülönülési folyamata éppen csak a kezdet elején tart. S így e kor büntetőjoga még ott is magánjogi színezetű, hol a jogszabályok büntetőjogi vonatkozása kétségtelen. Így a hatalmaskodás eseteiben is még ott kísért homályos kontúrjaival a dilecta privatá-k hatalmas törzse, vagyis az önhatalom erőszakos használatából előálló magánjogi delictumok azon sűrű hálózata, melyből az idők folyamán az actus minoris potentiae esetei kiszabadultak, de amely az actus maioris potentiae még itt-ott azért körülfogja.

2. A nyugat-európai államok büntetőjogában a talió rendszerét e korban a compositio már mindenütt kiszorította s így az az erdélyben is csak legfeljebb csökvényes visszafejlődésében fedezhető még fel (Approb. III. 48. c. 1. a.; Kézdivásárhelyi (1703-1773.) constit. (Corp. stat. I. k. 115. l.).

3. E kor büntetőjogán a compositio uralkodik. Különös mértékben jut érvényre éppen az erdélyi büntetőjogban, úgy annyira, hogy még a főbenjáró ítéleteknél is helye volt a compositionak. Így a nagyobb hatalmaskodás eseteiben, amint láttuk, a büntetés végrehajtását előbb kiegyezési kísérletnek kellett megelőznie s ha az nem sikerült, volt helye az igazságszolgáltatás szabad érvényesülésének. Az élőhús tipikusan compositionalis tarifa rendszere ugyan már a maga brutális formájában ismeretlen; de azért mégis kísért (Hk. III. 3. c. 14. §.). Mindamellett felcsillámlik már a büntetés fejlődésének a compositio visszaszorítására irányuló fázisa is. (Approb. III. 44. c. 1. a.; 1761-iki marosvásárhelyi constitutio. Corp. stat. I. k. 159. l.)

4. Mint minden primitív fejlődésű büntetőjogban, az erdélyiben is a személy védelme elenyészően gyenge a vagyon védelmével szemben. A főbenjáró ítéletnek a vagyon elleni delictumok széles területén való belterjes alkalmazása ezzel szemben az emberi élet, testi épség, szabadság és becsület ellen irányuló cselekmények hol teljes criminalisatio nélkül való hagyása, hol pedig azoknak osztályok szerinti nagyon is mostoha keretekben történő szabályozása, hű képet ad e kor erkölcsi és szociális értékeitéről.

5. A rendi különbségek szerint tagolt Erdély büntetőjoga egymástól két különálló részre oszlik: a nemes emberek és nem nemes emberek büntetőjogára. De azért, mint Werbőczy hangsúlyozza, a nemesség egymagában még nem mentesít: "... a nemesi szabadság és kivételes előjog senkit a fogságtól szabaddá nem tesz, sem a gonosz tettéért járó büntetéstől és meglakoltatástól nem mentesít, sőt inkább kárhoztat, mert az erény, mely az igaz nemességnek alapja, az parancsolja, hogy mindenki becsületesen éljen és senkit se bántson" (Hk. II. 68. c. 3. §.).

6. Bár a régi erdélyi büntetőjog büntetési rendszere a rideg megtorlás talajából fakad, emberiesség szempontjából méltán kiállja a versenyt az akkori külföldi büntetőjogokkal. Sőt a testcsontkító büntetések lassú visszazorításával (Hk. III. 20.), illetőleg majd teljes eltörlésével (1791:XXXVII. t.-cikk) e téren nem egyet messze felül is múl.

(Különlenyomat a "Büntetőjogi dolgozatok" c. műből. Wessely és Horváth könyvnyomda, Pécs, 1914.)

A büntetőjog rendszerének alapja, amint láttuk, a bűncselekményben és a hozzáfűződő jogi következményében: a büntetés és biztonsági rendszabályban adódik.

A bűncselekmény dogmatikai konstrukciója azonban a rendszernek a főpillére.¹

A filozófia s a büntetőjogtudomány fejlődése között szoros kapcsolat a büntetőjog fejlődéstörténetének egész folyamata alatt visszanyomozható. De azért a büntetőjog fejlődésének egyetlen területén sem volt a filozófiának nagyobb a kihatása, mint a büntetés tanában. És eme hatás a büntetés lényegének kutatásával hosszú időn keresztül érezhető a büntetés fogalmának jogdogmatikai kiépítésében is.

Mikor a klasszikus büntetőjog első alapjai megszilárdulnak, a büntetés jogalapjának kérdése már pompás természetfilozófiai rendszerekből kinövő elméletekben nyert az igazságosság alapp princípiumán filozófiai kimélyítést. Így természetesen a klasszikus filozófián táplálkozó büntetőjog egész büntetés tana az abszolút igazságossági elv nyugvópontja körül kristályosodik ki. Ez abszolút elméletek pedig a büntetés céljává: a megtorlást emelik, minthogy a büntetés: az a malum passionis quod infligitur propter malum actionis. A büntetés tehát viszonzása a tettes által okozott rossznak, s mint ilyen a megbillentett jogrend helyreállítója. Majd pedig a fejlődés folyamán a megtorlásnak jus talionis elvén nyugvó primitív fogalma, amely még Kant filozófiájában a maga eredeti színelben mutatkozik, lassan-lassan mind jobban elszíntelenedik. De a hegeli gondolkör is a büntetésnek: Negation der Negation des Rechts-jogi kiegyenlítésével fokozatosan veszít eredetiségéből (I. Merkel-nél)², úgyhogy a klasszikus büntetőjogban visszanyomozhatóan látható az a fejlődési tendencia, mely a megtorlás büntetőjogi princípium elsorvadására és ennek helyén az általános megelőzés (generális preven-

1 Elhibázott éppen ezért Sauernek rendszere, aki a büntetés fogalmát emeli a rendszernek élére. A büntetés csak mint differentia specifica szerepelhet a többi jogág elhatárolásában. De előbb tisztázandó az, ami különleges tulajdonságával minden mástól elkülönül.

2 Tesar: Die symptomatische Bedeutung des verbrecherischen Verhaltens. 1907.